

* אכילת בשר אחרי גבינה

ר' שמעון לפיד

בגמ' במסכת חולין¹ נאמר: "בעא מיניה רב אסי מרבי יוחנן: כמה ישהה בין בשר לגבינה? אמר ליה: ולא כלום".
מקשה הגמ': "איני, והא אמר רב חסדא: אכל בשר אסור לאכול גבינה, גבינה מותר לאכול בשר!"
ולכן מתקנת הגמ' שכנראה נפלה טעות והשאלה היתה שונה: "אלא - כמה ישהה בין גבינה לבשר? אמר ליה: ולא כלום".
מגמ' זו מוכח שא"צ לשהות כלל מזמן אכילת גבינה לבשר, הן לדעת רב חסדא והן לדעת ר' יוחנן ולפ"ז לכאורה אין כאן כלל מקום שאלה, ואעפ"כ יש לדון בדבר משלשה צדדים:

1. גבינה הנדבקת בין השיניים

א. חומרת המהר"ם
בתשובת מהר"ם² כתוב: "תשובת ה"ר מאיר זצ"ל: ושאל אדוני, ששמע שאני נוהג שלא לאכול בשר בהמה וחיה אחרי גבינה ומיקל בבשר עוף - בימי חרפי הייתי מתלוצץ בבני אדם שהיו עושין כן, ואדרבה, שרי לי מרי: היה נ"ל בעיני כמו מינות, עד שפעם אחת מסעודתא לסעודתא מצאתי גבינה בין שיניי, גזרתי³ להחמיר על עצמי בבשר אחר גבינה כמו גבינה אחרי בשר. ואין בדבר זה כחולק על התלמוד ולא כמוסיף שהוא גורע, דבפרק כל הבשר⁴ אמר: 'אנא להא מלתא כחלא בר חמרא, דאילו אבא כדאכל

* המאמר אינו דן על דיני קינוח הדחה ונסילה שנתבארו בשו"ע יו"ד פ"ט סעיף ב', אלא רק על שעור הזמן שיש להרחיק.

1. חולין ק"ה.

2. מובא במרדכי חולין פרק כל הבשר סימן תרפ"ז ומשם אני מצטט. ונמצאת כחשובת מהר"ם דפוס פראג סימן תרט"ו.

3. גירסת הכ"ח: "גזרתי".

4. חולין ק"ח.

בישראל וכו',⁵ וכל חד מצי לאחמורי על נפשיה לעשות משמרת. ובבשר עוף אני מיקל, כיון דעוף וגבינה נאכלים באפיקורון.⁶ ושלום, מאיר בן רבי ברוך זלה"ה".

המהר"ם הוא הראשון שמזכיר חומרה זאת, בעוד שכל שאר הראשונים כתבו במפורש שאין צריך להמתין בין גבינה לבשר, וטעמו הוא משום בשר שנדבק בין השיניים.

טעם זה הוא אחד משני הטעמים שנתנו הראשונים להרחקה שבין אכילת בשר לחלב: לדעת רש"י בגלל טעם שומן שנשאר בפה, ולדעת הרמב"ם בגלל בשר שנשאר בין השיניים,⁷ וכיון שהמהר"ם ראה שגם גבינה נשארת בין השיניים, החליט להחמיר בזה על עצמו.

ב. דעת המהרש"ל: אסור להחמיר בזה
 המהרש"ל בים של שלמה⁸ "קרא תגר על המחמירים בזה",⁹ ואלו דבריו (לאחר שהביא את דברי המהר"ם): "ונראה בעיני, מאחר שכתב מהר"ם שהיה נראה בעיניו כעין מינות וכו' - אם כן, משמע להדיא: מי שלא בא לידו תקלה, לא יכול להחמיר והוי כמו מינות."

ואין לשאול: מאחר שעיקר הטעם תלוי בתקלה שבא על ידו, אם כן מה צריך לתלות בהני אמוראי, דכל אחד הוסיף על עצמו? כבר תירץ מהרא"י בתרומת הדשן סימן ק"א, דמשום תקלה שאירע לו בפעם א' לא ראוי להחמיר, לולי שמצינו שהם נמי החמירו... אבל

5. ואלו דברי הגמרא בתרגום לעברית: אמר מר עוקבא: אני בדבר זה כחומץ בן יין לעומת אבי, שאבי כאשר היה אוכל בשר עכשיו, לא היה אוכל גבינה עד למחר בשעה זו; ואלו אני בסעודה זו איני אוכל, ובסעודה אחרת אני אוכל.

6. חולין ק"ז: נראה שהוא סבר כרמב"ן ועוד ראשונים, שמתירים לאכול גבינה מיד אחרי עוף, וכיון שכן אי אפשר להחמיר ולהמתין אחרי גבינה יותר מאשר מחמירים אחרי בשר העוף. ולפ"ז אנו שפוסקים כרמב"ם שגם מעוף צריכים להמתין, אם נרצה לקבל את חומרת המהר"ם, נצטרך להחמיר גם לפני בשר עוף!

7. הובאו בש"ך יו"ד פ"ט סק"ב.

8. חולין פרק ח' סימן ו'.

9. לשון הש"ך פ"ט ס"ק י"ז.

10. ולגירסת הב"ח שהזכרתי בהערה 3 אפילו לא גזר על עצמו, אלא גדר את עצמו ונמנע מלעשות זאת.

אחר שנסתם התלמוד, פשיטא שאין להחמיר נגד התלמוד, זולת סיבה ותקלה בצירוף שמצינו שהראשונים החמירו על עצמם. וכל שכן שנראה כמינות מי שלא רוצה לאכול בשר אפילו אחרי תבשיל של גבינה... אפילו נזהר בכל הפרישות, לא יכול להחמיר למנוע עצמו שלא לאכול בשר אחרי גבינה משום פרישות, אם לא שבא מכשול לידו, או שהשינניים נקובים והקרוב לודאי שלא יוכל לנקרם ויבוא לידי מכשול.

אבל יכול לצוות לביתו שלא יביאו לו שני תבשילים, אחד של גבינה ואחד של בשר בסעודה אחת, וזה לא נראה כמינות, מאחר שלא הביאו לו על השולחן".

ג. הוכחה שמוותר להחמיר

המהרש"ל אוסר להחמיר לשום אדם פרט למי שבא כבר לידי מכשול או ששיניו נקובות, ולמד כן מדברי מהר"ם עצמו שהוא הראשון שמצאנו שמחמיר בדבר. הוא הבין שהמהר"ם נזקק לשתי סיבות על מנת להחמיר: א. ארעה לו כבר תקלה. ב. מצאנו שהראשונים החמירו על עצמם. אבל בפשט דברי מהר"ם לא משמע כך, שהרי כתב "כימי חרפי הייתי מתלוצץ בבני אדם שהיו עושים כן, ואדרבה שרי לי מרי" - משמע שהוא התחרט וסובר שבני אדם שמרחיקים כך אכן עושים טוב, והרי סתם בני אדם לא אירעה להם תקלה!

ולכן מסתבר שכוונת המהר"ם היא אחרת: הנימוק היחיד שהביא להתיר לנהוג בחומרה זו הוא, שבגמרא מצאנו שכל אחד החמיר על עצמו בעניני הרחקות שבין בשר וחלב; ואילו המקרה שאירע לו, הובא רק להראות שיש טעם בחומרה הזו, ולהסביר מדוע חזר בו. לפי זה כל אחד יוכל להחמיר על עצמו לדעת מהר"ם ודלא כמהרש"ל. ונראה שמטעם זה כתב הש"ך⁹ על המהרש"ל: "עיינן שם שאין דבריו מוכרחים. ואדרבה, בדברי מהר"ם שם משמע איפכא ודו"ק".

ד. אין לגזור על ציבור

אמנם, מדברי המהר"ם משמע שגזר הרחקה על עצמו בלבד¹⁰, ואין כאן דין לציבור. יתרה מזאת! לכאורה משמע שלשיטת מהר"ם אסור לגזור זאת הגזירה על הציבור וזה אפילו כמו מינות, שהרי הוא סובר שאין לגזור במה שלא גזר הש"ס, וכל מה שאפשר ללמוד להתיר כאן לנהוג בחומרה, זה לגבי יחידים. כך גם משמע מלשונו "וכל חד מצי לאחמורי על נפשיה", ולפ"ז יהיה אסור לפסוק לציבור להרחיק בין גבינה לבשר!

ואפשר לומר, שכיון שמותר לכל אחד לעשות משמרת, אם כן יכולים גם קבוצות יחידים לקבל על עצמם, ולכן נהגו קהילות מסוימות להחמיר על עצמם מדין חומרה ולא מצד הגזירה¹¹.

ה. האם גבינה שבין השיניים מוגדרת כגבינה

האו"ה¹² טוען שמעיקר הדין אין לחוש לגבינה שבין השיניים, וז"ל: "אבל אם אוכל גבינה ישנה שעברו עליה ששה

11. ניתן לשאול: מדוע המהר"ם לא כתב שיש איסור מדינא ויסביר שהגמרא דיברה על גבינה רכה שאינה נדבקת בין השיניים, ואילו בגבינה קשה שנדבקת, גם הגמרא מודה שאסור מצד הדין!

ונראה שאי אפשר להסביר כך, בגלל שבזמן הקדום, מזמן התנ"ך ועד לזמן הראשונים רוב הגבינות היו גבינות קשות. בתנ"ך מצאנו פעמיים את הגבינה: בשמואל א' י"ז 8 "ואת עשרת חריצי החלב", ופירש ב"דעת מקרא": "הכוונה כנראה לגבינות עשירות חריצים חריצים".

ובאיוב י' 10 "וכגבינה תקפיאני" - שם ניתן לפרש שהכוונה להפיכת החלב מנוזל למוצק ואפשר להסביר גם בגבינה רכה. אבל רש"י בשמות ט"ו 8 כתב: "קפאו כמו 'וכגבינה תקפיאני' שהוקשו ונעשו כאבנים" - משמע שהבין שסתם גבינה קשה כאבן (דאלי"כ מנין לו לדמותם כאבנים).

ובמשנה מצאנו שסתם "גבינה" היא קשה כל כך עד שצריך לנסרה בכלים מיוחדים, שבת פי"ז מ"ב: "מגירה - לגרור בה את הגבינה", ופירש הרמב"ם (לפי תרגום הרב קפאח): "המשור שנושרין בו הנגרים את העצים". ורש"י במסכת שבת קכ"ב: כשרצה לתת דוגמא לדבר קשה, הביא דוגמא מגבינה, וז"ל: "דבילה מאחר שעשאה עיגול, עבה היא מאד וקשה כגבינה, וצריך קדרום לחותכה".

א"כ מצאנו שגבינה קשה היתה דבר מקובל ביותר. ומסתבר כך כיון שלא היו מקדרים ולא יכלו לשמור גבינות רכות לזמן רב. ולכן אי אפשר לומר שהגמרא התעלמה מסוג זה של גבינה.

חודשים, וכן כל גבינה (המתולעת), אע"פ שאין איסור בדבר, שהרי אין נדבק בין השניניים, ואפילו אם נדבק ודאי לא מקרי גבינה כמו הבשר שבין השניניים...".

האו"ה מיקל מעיקר הדין מצד שני טעמים: א. במציאות, גבינה אינה נדבקת בין השניניים. ב. גבינה שבין השניניים אינה נקראת גבינה. כמו הטעם השני של האו"ה כתב גם הט"ז¹³, ונימוקו: "דגם בבשר בין השניניים לא הוי קרינן 'בשר' אי לאו דגלי לן קרא 'הבשר' עודנו בין שיניהם' כדאיתא בגמרא - משום הכי בגבינה שבין השניניים לא הוי גבינה כלל". מקור הדין הוא בגמ' חולין¹: "אמר ליה רב אחא בר יוסף לרב חסדא: בשר שבין השניניים, מהו? קרי עליה 'הבשר' עודנו בין שיניהם' (במדבר י"א)", ופירש"י: "אלמא מקרי בשר".

האו"ה והט"ז הבינו שזו גזירת כתוב מיוחדת לגבי בשר כלבד, אבל הפר"ח¹⁴ חלק עליהם והבין שהדין שייך בכל דבר, וז"ל: "ואף לטעמא דהרמב"ם דשהיה משום בשר שבין השניניים, הכא נמי גבינה שבין השניניים מקרי גבינה ודלא כהט"ז". כדבריו משמע גם במהר"ם שהרי החמיר על עצמו בגלל בשר שנדבק בין השניניים¹⁵. וכן כתב במפורש הרשב"א בתורת הבית¹⁶: "וגבינה הנשארת בין השניניים גבינה היא, וכדאמרינן לגבי בשרא - בשר שבין השניניים בשר הוא דכתיב 'הבשר' עודנו בין שיניהם". וכך מסתבר, שהרי אין הבדל מהותי בין בשר לגבינה - לענין שהיה בין השניניים¹⁷ וכיון שגילתה התורה שבשר בין השניניים מוגדר

12. איסור וחיתר שער מ' אות י'. זהו ספר העוסק בהלכות איסור וחיתר שחובד על ידי תלמיד מהרא"י בעל תרומת הדשן.

13. פרי חדש על השולחן ערוך. יו"ד פ"ט סק"ד.

14. יו"ד פ"ט סקט"ז.

15. אמנם האו"ה הביא את המהר"ם ולכן נראה שהבין שגם המהר"ם אינו מחמיר מדינא, אבל זה נראה דחוק בדעת מהר"ם, כי אם היה סובר שמצד הדין אין לחוש גם כשנדבק - היה צריך להזכיר את זה, לכל הפחות.

16. תורת הבית הארוך בית שלישי שער ד' דף פ"ו. ע"ש שמביא זאת לפי דעה אחת, אלא שמשמע שאין מי שחולק בנקודה זאת.

17. יש ראשונים שטוענים שיש הבדל סכני ביניהם, שגבינה כלל לא נשארת סם (ר"ח) ועוד, גם דבריהם מובאים בתורת הבית).

כבשר, א"כ ה"ה לכל דבר שבין השיניים, שהרי התורה לא גזרה כאן דין מיוחד לגבי בשר, אלא שאנחנו למדים זאת מתוך סיפור התורה.

וכן פסק הפמ"ג¹⁸, וז"ל: "ולדבריו [של הט"ז], גבינה מפרה, אע"פ שהיא קשה ונשאר בין שיניו, א"צ להמתין, דלא מקרי גבינה בין שיניו. אמנם הפר"ח חולק... וכן ראוי להחמיר".

ו. באיזו גבינה יש להחמיר

כתב הרמ"א¹⁹: "שכל שהגבינה קשה אין אוכלים אחריה אפילו בשר עוף, כמו בגבינה אחר בשר". טעמו הוא בגלל חשש בשר שנדבק בין השיניים, כפי שמבואר בדרכי משה²⁰: "וכן הרבה נוהגים שלא לאכול בשר אחרי גבינה קשה המדובק בין השיניים כמו שאין אוכלים גבינה אחרי בשר".

מהו גדר זה של "גבינה קשה"? כתב הש"ך²¹: "ומן הסתם אם היא ישנה ו' חדשים חשיבה קשה, והכל איתא בת"ח שם די"ב"²². הש"ך הבין שענין ו' חדשים אינו דין עצמי, אלא הוא נועד לגלות לנו מתי הגבינה נקראת קשה, ולשיטתו, אם תהיה גבינה קשה גם קודם לכן היא תיאסר.

מנין נובע גדר ו' חדשים? הת"ח מביא זאת בשם האו"ה, וז"ל הת"ח: "והאיסור והיתר הארוך כתב כלל מ', דאם אכל גבינה שאינו ישן ו' חדשים או שאר מיני חלב, יש לנהוג כסברת הפוסקים לאכול מיד בשר אחריו ע"י קינוח הדחה ונטילה; אבל אם אוכל גבינה ישנה ו' חדשים או המותלע, מידת חסידות לנהוג כחומרת מהר"ם, כל נדבק בין השיניים". והוסיף בת"ח: "וכן

18. הפרי מגדים במשכבות זהב סימן פ"ט סק"ד.

19. יו"ד פ"ט ב'.

20. יו"ד פ"ט ב'.

21. יו"ד פ"ט ס"ק ט"ו.

22. כוונתו ל"תורת חסאת", ספרו של הרמ"א על הלכות איסור והיתר, סימן ע"ו

וצריך להיות "דין ב" ולא י"ב.

נוהגים רבים שלא לאכול בשר אחר גבינה קשה כמו שאין אוכלים גבינה אחר בשר".

דבריו של הת"ח קשים, כי הוא "פתח בכד וסיים בחכית": בשם האו"ה הוא הביא ו' חדשים", ו"מתולע"; וסיים בגדר של "גבינה קשה". ניתן לומר ג' פירושים לדבריו:

א. "תורת האשם"²³ נתן הסבר מחודש לביטוי "גבינה קשה", וז"ל: "גבינה קשה. והפכו מתוק, כי הקשה שהפכו רך, אדרבה אינו נדבק כלל, אלא 'קשה' דאמרן הוא שמחומץ שהפכו מתוק, ועל שם שמחומץ וקשה על האדם לאכלו נקרא קשה" - הוא מפרש ש"קשה" פירושו חמוץ, וטעמו שגבינה קשה אינה נדבכת בין השיניים. אגב הסבר זה מיושבת תמיהתנו: אין אלו שני גדרים, אלא גבינה של ו' חדשים ומתולעת היא בעצם "גבינה קשה".

אולם דבריו קשים להבנה, וכי גבינה חמוצה נדבכת בין השיניים? ועוד, מדוע בחר הרמ"א במלה שהבנתה הפשוטה שונה מכוונתו? היה לו לומר במפורש "גבינה חמוצה"!

ב. הסבר הש"ך²¹: "גבינה קשה" זהו המצב של גבינה בת ו' חדשים, וכאן אפשר להבין בשתי צורות: רק גבינה ששהתה ו' חדשים היא "גבינה קשה", וכך הבין "שבט הלוי"²⁴; אפשרות שניה היא: גבינה ששהתה ו' חדשים מן הסתם היא כבר קשה, ואפשר שגם לפני ו' חדשים כך אם היא קשה. וכך נראים דברי הש"ך²⁵.

אולם קשה: א. מדוע הת"ח התעלם מהגדר של "מתולע"?

ב. מדוע רק גבינה ששהתה ו' חדשים היא "קשה",

והרי הרבה לפני כן כבר מתקשית הגבינה.

ובאמת המעיין באו"ה עצמו יראה ששני גדרים אלו, גבינה מתולעת וששהתה ו' חודש נאמרו לענין אחר, ולא לענין בשר הנדבק בין השיניים [ושלא כדברי הת"ח] ויבואר לקמן.

23. פירוש על "תורת חטאת" מאת בעל התיו"ס.

24. ח"ב יו"ד סימן ל"ה.

25. כך הבינו הפמ"ג כשפ"ד ס"ו והדרכי תשובה ס"ק ל"ד.

ג. לכן נראה לענ"ד שהרמ"א כתב כאן גדר חדש, ו"גבינה קשה" ו"ו' חדשים" הם שני דברים שונים לגמרי, וכך צריך לפרש את דברי הרמ"א: קודם הביא את דעת האו"ה, ואח"כ ציין שכך נוהגים רבים לענין שממתינים אחרי גבינה מחשש בשר שנדבק בין השיניים, אולם לגבי סוג הגבינה ישנו הבדל והמנהג אינו בדיוק כמו שהביא האו"ה, אלא מחמירים בגבינה קשה. ולפי זה לא שייך כלל גדר של ו' חדשים בענין גבינה קשה, והכל תלוי במצב הגבינה.

לפי זה בגבינה צהובה הנמכרת כיום שאינה שווה ו' חדשים והיא קשה, יש להחמיר, שהרי לגבי הגדר מה נחשב "קשה" לא מצאנו שום התייחסות וא"כ כל גבינה קשה בכלל זה, כפשוטה של המלה. למסקנה זו שמבוססת על פרוש מחודש בדברי הרמ"א אצרך עוד דעות שמבוססות על פירושים אחרים בדבריו המגיעות לאותה מסקנה:

כך למד ה"דרכי תשובה"²⁵ בדעת הפמ"ג ופסק כך. הם הבינו כהבנת הש"ך בת"ח.

וכך פסק גם "שבט הלוי"²⁴. הוא מבין שבעקרון צריך ו' חדשים ואעפ"כ מחמיר בכל גבינה קשה, וטעמו: "דכהיום הכל נמכר בחנות, ויש לו כל מיני גבינות: אלה שהם פחות מו' חדשים, ואלה שהם יותר מו' חדשים, והיה צריך לזה לוח זמנים מתי נעשו, וזה בלתי אפשרי - ע"כ עלינו להחמיר בכל קשה"²⁶.

26. טעם זה אינו נראה לענ"ד: גדר ו' חדשים לענין קושי הוא בגלל אחת משתי סיבות: א. תהליך הייצור נמשך כך. ב. גם אחרי תהליך הייצור, גבינה ששוה באויר מתקשה באופן טבעי.

לגבי א. משך תהליך הייצור הוא אחיד וסטנדרטי לסוגי הגבינות השונים ואפשר לבדקו ולפרסמו [בספר "חלב-מקור הבריאות" מאת פנחס טישמן הדין כייצור מוצרי חלב למיניהם, כותב המחבר את משך זמן הייצור הממוצע של כל סוגי הגבינות הידועות היום, והוא כותב שם שרק גבינה אמנטלית המכונה גבינה שויצרית משך הייצור שלה יכול להגיע לששה חדשים.)

ולגבי ב. התקשות באויר - כיום כשכל המוצרים ארוזים היטב ונשמרים בקירור, אנו רואים שאין הגבינות מתקשות אלא לאחר שפוחתים אותם ומשתמשים בהם.

כל זה שלא כספר החדש "קיצור שולחן ערוך הלכות בשר בחלב"²⁷, וז"ל: "רובא דרובא של הגבינות הקשות שבזמננו (מה שנקרא גבינה צהובה) אין להם דין גבינה קשה... כי אינן עומדות ששה חדשים, ואינן מתולעות. ולכן א"צ להמתין כלל בינן לבין אכילת בשר".

ז. האם צריך לנהוג בחומרה זו?

מצד אחר יש לפקפק על חומרה זאת בגבינה קשה:

א. האו"ה כתב שאין לחוש שמא תשאר גבינה שבין השיניים, גם בגבינה שעמדה ו' חדשים שהיא בודאי נחשבת כקשה²⁸. וגם "תורת האשם"²⁹ כתב שגבינה קשה אינה נדבקת, ולכן נדחק לפרש "קשה" באופן שונה. וגם המהר"ם עצמו לא החמיר דוקא בגבינה קשה אלא בכל סוגי הגבינה³⁰ כי גם גבינה קשה אינה נדבקת בדרך כלל, ואילו במקרים מיוחדים - גם גבינה רכה יכולה להשאר בין השיניים. הם כתבו כן בגלל המציאות. ובאמת מסתבר שדוקא בשר נשאר בין השיניים ולא גבינה, וזה בגלל מבנהו המיוחד של הבשר שהוא עשוי מסיבים, וסיבים דקים עלולים להשאר בין השיניים.

ב. כל הראשונים לא חששו כלל לענין גבינה הנשארת בין השיניים.

ג. כבר הוכחנו לעיל שלגזור להחמיר בזה על הציבור, יש בזה חשש שנראה כמינות לפי המהר"ם.

ד. הרמ"א עצמו שהוא מקור החומרה בגבינה קשה כתב³¹: "וכן נוהגין שכל שהגבינה קשה אין אוכלין אחריה אפילו בשר עוף

27. חובר על ידי הרב אהרון פפויפר שליט"א, ראש ישיבה כדרום אפריקה. הבאתי את דבריו מסימן י"א סעיף ח'.

28. האו"ה הובא לעיל בהערה 12. ואמנם כבר הסברנו שגדר ו' חדשים לא נאמר לענין גבינה קשה, אך בודאי גבינה ששהתה ו' חדשים היא קשה, ועיין לעיל הערה 26 שבזמננו רק גבינה שויצרית שוהה ו' חדשים והיא גבינה קשה.

29. הובא לעיל בהערה 23.

30. הבאתי את דבריו לעיל הערה 2. וכך גם הבין הדרכ"ת פ"ט סקל"ד.

31. יו"ד פ"ט ב'.

כמו בגבינה אחר בשר, ויש מקילין ואין למחות רק שיעשו קינוח והדחה ונטילת ידיים, מיהו טוב להחמיר". מסקנתו ש"טוב להחמיר" ולא קבע זאת כחובה.³² ה. הגר"ע יוסף פסק שמעיקר הדין אין להחמיר כלל מגבינה לבשר.

ואעפ"כ קשה להקל יותר מפסק הרמ"א, כיון שכל האחרונים האשכנזים העתיקו חומרה זאת לענין גבינה קשה. ולכן למסקנה - "טוב להחמיר" ואין בזה חובה.

מי שיש לו שיניים נקובות, עליו להחמיר אם יתכן שבאמת ישאר משהו בין שיניו, ואז עליו להחמיר גם בגבינה שאינה קשה כל עוד ישנם סיכויים שתשאר גבינה בין שיניו, וכך פסק הדרכ"ת²⁵ ומסתמך על המהרש"ל שהזכרנו לעיל⁸, ומסתבר שגם במצב כזה מדינא מספיק צחצוח שיניים.

לסיכום:

מצד בשר הנדבק בין השיניים: מעיקר הדין אין צורך להחמיר כלל, אלא מי ששיניו נקובות ויודע שיתכן שנשאר גבינה בין שיניו.

"טוב להחמיר", והמחמיר יחמיר לעצמו בכל סוגי הגבינה הקשה, ושיעור הזמן הוא "כמו השיעור שמחמירים אחרי בשר" והוא שש שעות ברוב הקהילות.³²

32. "יביע אומר" ח"ו יו"ד סימן ז', ו"יחווה דעת" ח"ג סימן נ"ח. וכתב שם שזה מנהג ירושלים. [אמנם אפשר שפסק כך רק לספרדים].

33. דבר תמוה ראיתי בספר "קצור שו"ע על הלכות בשר בחלב" סימן י"א סעיף ז', וז"ל: "ומנהג נפוץ בין יוצאי גרמניה שאף שביין בשר לחלב אין ממתנינם אלא ג' שעות - בכ"א בין גבינה קשה זו, לבשר ממתנינים ד' שעות". ודברים אלו תמוהים, שהרי לא יתכן שבגבינה שהיא חומרה בעלמא, נחמיר יותר מאשר בבשר, שהוא עיקר הדין שבש"ס, וגם לא מצאתי מקור לדעה זו. גם שאלתי דבר זה בין זקני יוצאי גרמניה ואמרו לי שהם נהגו ג' שעות גם לאחר גבינה קשה וגם לאחר בשר, וא"כ מנהג זה היה מנהג של קהילה אחת או מקומות בודדים.

2. טעם הנשאר בפה

כחב ה"איסור והיתר"³³ "אבל אם אוכל גבינה ישנה שעברו עליה ו' חדשים, וכן כל גבינה (המתולעת), אע"פ שאין איסור בדבר דהא אין נדבק בין השיניים, ואפילו אם נדבק בודאי לא מקרי גבינה כמו הבשר שבין השיניים, מ"מ מידת חסידות ופרישות ונכון לכל בעל נפש שלא לאכול אחריו בשר באותה סעודה אפילו בקינוח והדחה, לפי שממשיך ג"כ הטעם שלו בפה זמן ארוך יותר מביצים המטוגנין בשומן אוזות שהעולם נזהרים מלאכול אחריהם גבינה, ונמצא שאוכל טעם בשר בחלב יחד, ונראה גם כן כאילו אכל בשר וחלב יחד; ועוד כתב במרדכי פרק כל הבשר דמה"ט גזר מהר"ם ז"ל בעצמו להחמיר בבשר אחר גבינה כמו בגבינה אחר בשר לפי שפעם אחת מצא גבינה בין שיניו מסעודה לסעודה. ומיהו איסור מיהא ליכא דדוקא טעם הבשר בפה נקרא טעם מאחר שעיקרו מיקרי בשר ושייך לגזור בו אטו בשר בחלב".

מובא כאן טעם חדש בגלל ש"ממשיך הטעם שלו בפה זמן ארוך". וזה מקביל לטעמו של רש"י להרחקה אחרי בשר³⁴.

א. האם זה מדינא או חומרה בעלמא

האו"ה כתב שזו רק חומרה בעלמא, וטעמו: "דדוקא טעם הבשר בפה נקרא טעם מאחר שעיקרו מיקרי בשר ושייך לגזור בו אטו בשר בחלב". וקשה - הרי הגבינה כשנכנסה בפה היא גבינה גמורה, ומה בין טעם גבינה לטעם בשר?

33. שער מ' אות י'. זהו חיבור על הלכות או"ה מתלמיד המהרא"י.

34. באו"ה משמע שאינו חושש לטעם של בשר שנדבק בין השיניים, ואת חומרת המהר"ם כתב כסברא נוספת שחזי לאיצטרופי לחומרה שלו, ומשמע שהבין שהמהר"ם החמיר בכל גבינה.

אמנם אפשר לפרש את דבריו בשני אופנים אחרים:

1. הוא מרכיב את ענין הטעם שנשאר ובשר שנדבק בין השיניים יחד. וכעין זה כתב בספר "נוהג כצאן יוסף" בדעת הרמב"ם (ע' הערה 40).
2. גדר גבינה ששהתה ו' חדשים נאמר לענין גבינה קשה; וגדר גבינה מתולעת נאמר לענין טעם הנמשך בפה. ואולי כך הכין הש"ך. אולם אין זה פשוט דברי האו"ה, אלא כמו שכתבתי קודם.

ואכן הט"ז כתב: "ולטעם שזכרתי שהוא משום שומן, פשיטא יש לאסור גם בגבינה מתולעת שטעם שלה נמשך בפה זמן רב. והוא מדינא מטעם שזכרתי". הט"ז סובר שאין לחלק בזה בין בשר לחלב, ובאמת צריכים להבין מדוע האו"ה לא סובר כך. ומסתבר שכוונת האו"ה היא כך: לשיטתו גבינה ממש שבין השיניים אינה גבינה, ולכן ודאי גם טעם גבינה שבין השיניים אינו גבינה, שהרי טעם גבינה הוא פחות חמור מהגבינה עצמה³⁵.

הט"ז סובר כאו"ה שגבינה שנדבקה בין השיניים אינה גבינה, ואעפ"כ הוא פוסק שמדינא יש להחמיר, ונראה שסובר שמקור הטעם שנשאר בפה הוא מהגבינה שאכל אז והיא מוגדרת כגבינה לכל דבר. לפי זה לדידן שגם גבינה שבין השיניים נקראת גבינה³⁶, לכאורה בודאי יש להחמיר לדינא שהרי אין מקום לטענת האו"ה. ובכל זאת קשה מאד לומר שיש כאן איסור מדינא משני טעמים:

א. מדוע דין זה לא הוזכר בשום פוסק עד הט"ז?

ב. אם זהו דין, היה על הגמ' להקשות על רב חסדא³⁷: "לפלוג וליתני בדידה" בגבינה עצמה בין גבינה רגילה לגבינה מתולעת ושהועמדה בקיבה.

ולכן מסתבר שגם זה הוא רק מצד חסידות ופרישות. אמנם צריך להבין, מהו ההבדל בין גבינה לבשר? מדוע בגבינה שמושכת טעם זמן רב לא נחמיר כמו בבשר?

ונראה שטעם שומן שנמשך בפה זה דווקא בבשר ממש, וכך מעיד הניסיון, ואפילו בגבינה מתולעת מסתבר שבשר התולעים המועט לא ימשוך טעם כל כך הרבה זמן. ואם תהיה גבינה מיוחדת במינה שמשמש ישאר בה הטעם זמן רב בפה - זהו דבר שאינו שכיח, ומילתא דלא שכיחא לא גזרו רבנן.

35. ולפ"ז פירוש המלים "מאחר שעיקרו מיקרי בשר" הוא: מאחר שעיקר הבשר כשנשאר בין השיניים, נקרא בשר [כנגוד לגבינה שבין השיניים].

36. לעיל חלק 1 סעיף ה'.

37. לעיל תחלת חלק 1.

ב. כמה זמן יש לשהות?

באו"ה כתוב: "שלא לאכול אחריו בשר באותה סעודה" - משמע שבסעודה אחרת מותר מיד. ואילו הט"ז כתב: "להמתין שש שעות". מהי סיבת ההבדל? באופן פשוט, נראה שהאו"ה הולך לשיטתו שגם בהרחקה שאחרי בשר פסק להפסיק בברכת המזון ולהמתין שיעור שעה בלבד.

אבל באמת יש לעיין בעיקר הדין, בהרחקה מבשר לחלב, לטעמו של רש"י משום טעם שומן הנמשך בפה, האם יש להמתין שש שעות: דין שש שעות מובא ברי"ף וברמב"ם, והרמב"ם הסביר את טעם ההרחקה משום בשר הנשאר בין השיניים. לעומתם התוספות, שהיו תלמידי רש"י, כתבו שיש להפסיק בברכת המזון בלבד. וא"כ אפשר שהם סוברים כטעמו של רש"י שההרחקה היא משום טעם שומן הנשאר בפה, וטעם זה עובר אחרי זמן לא רב.

ובאמת מצאתי בשערי דורא³⁸ שכתב: "אע"פ שרש"י מפרש שאינו מיירי בסעודה שרגילים לאכול אחרי שחרית ואחרי ערבית, אלא אפילו מיד אם סילק ובירך מותר, שלא חלקו חכמים" - כלומר, הוא הביא בשם רש"י שסובר כשיטת התוס' שההרחקה היא בברכת המזון בלבד.

לפ"ז נוכל לומר שזו דעת האו"ה כאן, שמשום טעם שומן הנשאר בפה די בהפסקה בברכת המזון.

עלה בדעתי שאולי זהו מקור המנהג שנתפשט באשכנז לחכות שעה בין בשר לחלב³⁹, כי טעם שומן שבפה עובר אחרי שעה אחת בערך. ולאחר חיפוש מצאתי שכתוב כבר דבר זה בספר "נוהג כצאן יוסף"⁴⁰, וז"ל:

"...שאותו בשר משך טעם ונשאר הטעם שעה בפיו. ואפשר דמזה

38. כלל ע"ו. מר' יצחק מדורא תלמידו של מהר"ם מרוסנבורג.

39. מובא ברמ"א פ"ס סעיף א'. וע' באור הגר"א שם שכתב טעם אחר ומובא לקמן בהערה 57 ובפניס; וע' זר זהב על האסור והיתר שכתב טעם נוסף: שעה הוא בערך שיעור עיכול.

40. הלכות סעודה סימן ד'. המחבר הוא יוסף יוזפא קאשמאן, נכדו של בעל ה"יוסף אומץ" מפרנקפורט.

נתפשט שנוהגים קולא שלא להמתין רק שעה אחת, והוא שחושבין שהבשר אינו מושך טעם כי אם שעה אחת".
 לפי זה תהיה נ"מ גם להרחקה בין בשר לחלב, כגון למי שניזון מבשר ע"י החדרת המזון לקיבתו ואין חשש שידבק בין שיניו וכיו"ב - הוא יצטרך להמתין רק שיעור שעה.
 אמנם בט"ז כאן לא משמע כך. וגם הטור (בתחילת סימן פ"ט) הבין שגם לרש"י צריך להמתין שש שעות.

ג. באיזה סוג גבינה יש להחמיר?

האו"ה כתב שיש שני סוגים: גבינה ששהתה ו' חדשים, וגבינה מתולעת. הט"ז הסכים לגבי גבינה מתולעת, והוסיף גדר אחר: גבינה שהועמדה בקיבה. מדוע יש לחשוש דוקא בסוגים אלה?
גבינה מתולעת - כתב הפמ"ג⁴¹: "גבינה מתולעת ואוכל התולעים, הוה כמו בשר דמושך זמן"⁴².
גבינה שהועמדה בקיבה - כתב הפמ"ג⁴¹: "הועמדה בקיבה שחריף וחזק ראוי להמתין שש שעות הואיל שמלוחה וחזקה שהועמדה בקיבה מושך טעם". וכך הבין החת"ס כנראה⁴³ - לפי זה בגבינות רגילות שלנו שמעמידים בקיבה אבל אינם חמוצות - אין להחמיר.
גבינה ששהתה ו' חדשים - הט"ז לא הביאה, כי כנראה הבין שזהו גדר של גבינה קשה ולא פסק כך. [גם הש"ך הבין שגדר ו' חדשים הוא גדר לגבינה קשה] אבל באו"ה עצמו מוכח שהבין שזהו גדר של גבינה שמושך טעמה, וצריך לומר שגם בגבינה כזאת יש טעם מיוחד.

ד. האם יש לחוש לדעה זו?

נראה שהט"ז הבין שכוונת הרמ"א להחמיר היא מצד הטעם שנשאר בפה. וז"ל הט"ז: "ושיעור גבינה קשה שזכר רמ"א היינו שעברו עליה ו' חדשים או שהיא מתולעת" ואת זה הוא הסביר מצד

41. משב"ז סק"ד.

42. תולעים הנמצאים בגבינה מותרים לאכילה, ע' סימן פ"ד סעיף ס"ז בהג"ה.

43. מוכא בדרכ"י סקל"ד.

הטעם שנשאר בפה. אבל כוונת הרמ"א אינה כך:
 הת"ח⁴⁴ כתב את שני הגדרים האלה לענין "בשר שנדבק בין
 השיניים" [ודבריו תמוהים] ולא הזכיר כלל את הטעם שנשאר
 בפה⁴⁵, וברמ"א כתב רק את הגדר של "גבינה קשה", אם כן ודאי
 טעמו של הרמ"א הוא להחמיר מצד בשר שנדבק בין השיניים [ולפי
 מה שהסברנו לעיל⁴⁶ הוא אינו מביא כלל להלכה את הדין של
 גבינה מתולעת או שעברו עליה ו' חדשים], ולא פסק כלל את ענין
 הטעם שנשאר בפה, וגם הש"ך לא הזכיר טעם זה. לכן נראה שרק מי
 שרוצה להחמיר על עצמו - יחמיר.
 למעשה, הדין הנובע מטעמו של האו"ה אינו מעשי כל כך,
 כיון שכל סוגי הגבינות האלה אינם מצויים בינינו מלבד גבינה
 שעמדה ו' חדשים [שהיא גבינה שויצארית (כך ביאר בספר כור
 המבחן)].

3. ספר הזוהר

כתוב בספר הזוהר פרשת "משפטים"⁴⁸: "אשכחן דכל מאי דאכיל
 האי מיכלא כחדא או בשעתא או בסעודתא חדא - ארבעין יומין
 אתחזיא גדי מקלטא בקליפוי לגבי אינון דלעילא, וסייעתא מסאבא
 מתקרבין בהדיה, וגרים לאתערא דינין בעלמא, דינין דלא קדישין
 וכו'".
 הבית יוסף⁴⁹ הביא את הזוהר הנ"ל ושיש מחמירים כמוהו,
 וכן הובא בדרכי משה²⁰.

44. לעיל חלק ראשון סעיף ו'.
45. שהרי האו"ה כתב את הגדרים האלו בגלל טעם שומן הנמשך בפה. עיין בספר
 "נוהג כצאן יוסף" המובא בהערה 34 ושם הוא מאחד בין שני הטעמים: טעם בשר,
 ובשר שנדבק, ע"ש. ואפשר שבכוון זה צריך להסביר את הח"ה, אולם דבריו דחוקים
 בפשט האו"ה.
46. חלק ראשון סעיף ו'.
47. סימן פ"ט שאלה כ"ד, ועיין לעיל הערה 26 שכן זה במציאות גם בזמננו.
48. דף קכ"ח.
49. או"ח סימן קע"ג.

א. מהי דעת הזוה"ק לגבי עוף אחרי גבינה?

הב"י⁴⁹ הביא את המהר"ם שהחמיר על עצמו והיקל בבשר עוף, וכתב עליו: "והא ודאי שהוא ז"ל לא ראה ספר הזוהר, ואפילו הכי היה מחמיר על עצמו משום מעשה שהיה. ואע"פ שהוא מיקל בעוף, היינו לפי שלא ראה ספר הזוהר, אבל אנו שזכינו לראותו, טוב ונכון להחמיר אפילו בבשר עוף". דבריו הובאו גם בד"מ. ולדבריהם גם לבשר עוף יש להחמיר, אלא שהמהרש"ל⁸ הקשה על זה: "ואיני יודע מה היה רואה בזוהר להחמיר בבשר עוף שהוא מדרבנן לדעת מהר"ם⁵⁰, גם מה שכתב שמהר"ם לא ראה את הזוהר, אם כן רב חסדא⁵¹ גם כן לפי דבריו לא זכה לראות הזוהר, שאם ראה לא היה כותב 'אכל גבינה מותר לאכול בשר' - אלא אין ראיה מן הזוהר, דאיירי באכל בשר ואח"כ גבינה".

טענתו הראשונה של המהרש"ל, שהזוה"ק התייחס רק לבשר בחלב מדאורייתא מסתברת מאד: שהרי כתב רק "האי מיכלא" ומן הסתם הכוונה היא לאותו מאכל שמוזכר בתורה [וגם מסתבר שטומאה וקליפות שייך דוקא כמה שנאסר מדאורייתא]. אמנם אפשר לומר שהזוהר סבר שאיסור בשר עוף בחלב הוא מדאורייתא - אולם גם כך במחלוקת זו אנו פוסקים כתנאים שסוברים שזהו איסור דרבנן (ע' הערה 71).

הפר"ח⁵² פסק כך לדינא, וז"ל [על חומרת הב"י כתב]: "וליתא, דבספר הזוהר לא מיירי אלא בבשר בהמה, וכמוכח בלשון הזוהר... אבל עוף אחרי גבינה שפיר דמי כדין הש"ס, וכן אני נוהג". וכך פסקו עוד אחרונים⁵³.
[לפ"ז לחומרת הזוה"ק אין צריך להחמיר לפני בשר עוף,

50. המהרש"ל עצמו מחמיר שבשר עוף בחלב הוא מדאו' (ע' ש"ך פ"ז סק"ד שהביאו), אבל מוכח מדברי המהר"ם שסובר שבשר עוף בחלב מדרבנן מזה שהיקל בבשר עוף, ולכן כתב "לדעת מהר"ם".

51. לפנינו במהרש"ל כתוב ר"א, אבל ודאי הכוונה לרב חסדא.

52. פ"ס ס"ק ט"ו.

53. הפרי תואר (לר' חיים בן עטר) פ"ס סק"ו; מור וקציעה (לר' יעקב עמדין) סימן קע"ג. שניהם מוזכרים כיביע אומר ח"ו סימן ז' וקצת תמוה שלא הזכיר את המהרש"ל והפמ"ג (שפ"ד ס"ק ט"ז שהביא את הפר"ח).

ואילו לפי חומרת המהר"ם דלעיל יש להחמיר גם לפני בשר עוף, ע' לעיל הערה 6. וזה בדיוק הפוך ממה שכתב הב"י].

ב. דין "שעתא חדא": כמה זמן יש להרחיק לפי הזוה"ק שעה אחת: כתב הש"ך:⁵⁴ "וכתוב בספר 'מצרף לחכמה' (דף כ"ז ע"א), דלפי מה שנתבאר בסעיף א' דאחר אכילת בשר נוהגין להמתין שעה א', א"כ אפשר דגם הזוהר מודה, שלא אסר רק בסעודה חדא ובשעתא חדא ודו"ק עכ"ל". והוסיף הש"ך עצמו "ולישנא דהזוהר פרשת מסעי הכי משמע ע"ש". פירוש הדברים: בסעיף א' בסימן פ"ט נתבאר בהגהת הרמ"א שהמנהג באשכנז הוא להמתין מאכילת בשר לחלב שעה אחת וכתב ה"מצרף לחכמה" שעל פי זה אפשר שגם כוונת הזוהר היא להמתין מחלב לבשר שעה אחת. קצת קשה מדוע ה"מצרף לחכמה" היה צריך בכלל להזכיר את דעת המקילים להמתין שעה אחת לאחר אכילת בשר, והרי די היה לו להסתפק בדברי הזוהר שכך משמע שם גם להמתנה אחר חלב. ואולי לזה נתכוון הש"ך שהוסיף שמשלשון הזוהר "הכי משמע", ואין צורך לתלות זאת בדעת המקילים הנ"ל.⁵⁵

חצי שעה: בספר החדש "קיצור שו"ע על הלכות בשר בחלב"⁵⁶ כתב: "ויש שנהגו להמתין חצי שעה, וטעמם דס"ל שאין כוונת הזוהר לשעה ממש, אלא כוונתו שאין לאכול חלב ובשר בזמן אחד וכל שעשה הפסק זמן ביניהם של כחצי שעה סגי". דברים אלה תמוהים:

1. כיון שכתוב בזוה"ק שא"א לאכול "בסעודתא חדא", ע"כ יש להפסיק ביניהם לפחות לזמן סילוק וברכת המזון, וא"כ כבר הפסיקו מעט ולא אוכלים "בזמן אחד", וא"צ לומר "בשעה חדא".
2. מנין שכוונת הזוה"ק בדוקא חצי שעה?

54. פ"ט סקט"ז.

55. ואפשר ליישב, שמדעת המקילים הנ"ל הוכיח ה"מצרף לחכמה" ש"שעתא חדא" זה בדוקא שעה ודלא כאותם המפרשים שהכוונה לשש שעות כדברי הפרי תואר בהערה 60 לקמן ובפנים.

56. בסימן י"א סעיף ה'.

3. הגר"א⁵⁷ כתב שהמנהג שמחכים שעה אחת בין בשר לחלב, בנוי על דברי הזוה"ק הנ"ל; ובאו"ה⁵⁸, שהוא מקור הדין הזה, כתוב: "ונהגו להמתין שעה אחת מכ"ד ליום אחר ברכת המזון ואוכל אז גבינה", אי"כ לפי הגר"א כוונת הזוהר לשעה אחת שלימה בדוקא. ולכן נראה שהמחכים חצי שעה אחרי חלב אינם עושים כך בגלל דעת הזוה"ק, אלא בגלל סיבה אחרת. ואפשר שסתם רצו להרחיק בין גבינה לבשר שלא יבואו לאכלם יחד.

שש שעות: הפמ"ג⁵⁹ כתב על הש"ך:

"ושאר אחרונים החמירו בש"ש כזוהר". "בש"ש" הכוונה "בשש שעות" כך מוכח מהפמ"ג בהמשך. דעה זו תמוהה, שהרי הזוהר אוסר רק בסעודה אחת ובשעה אחת. לדעה זו נצטרך לפרש ש"סעודה חדא", הכוונה עד שיעור סעודה אחרת דהיינו שש שעות, וכ"כ הפרי תואר⁶⁰, אולם זהו דוחק רב.

עד סוף היום: חומרה מיוחדת במינה כתב בספר "צרוור המור" לפרשת "משפטים"⁶¹: "ואמר הכתוב 'לא תבשל גדי בחלב אמו' ולא אמר 'לא תאכל' - לרמוז לנו כפי דברי חכמי האמת כי אסור לאכול בשר ואח"כ חלב וכן אסור לאכול חלב ואח"כ בשר. ואע"פ שנתנו חכמים שיעורים בזה, כבר כתב רשב"י כי כמו שאסור לאכול חלב אחר בשר, כך אסור לאכול בשר אחר חלב, ודינם שיהיו לענין השיעור שהוא עד שיתעכל המזון שבמעיו, שהם כמו שש שעות שהוא זמן מסעודה לסעודה. ו'בישול' האמור כאן, הוא בישול ועיכול האיציטומכא⁶² בענין שלא יבשלו הבשר והחלב באיציטומכא בזמן אחד".

מובא כאן טעם חדש להרחקה מבשר לחלב - שלא ישהו בקיבה בזמן אחד. דין זה מסתמך על פירוש מחודש בפסוק "לא תבשל גדי

57. ביאור הגר"א פ"ס סק"ו.

58. כלל מ' אות ד'.

59. שפ"ד סקס"ז.

60. פ"ס סק"ו.

61. מובא גם ביביע אומר ח"ו סימן ז'. "צרוור המור" הוא פירוש על התורה ומחברו

הוא ר' אברהם סבע אביו של חותנו של הבית יוסף.

62. פירוש: הקיבה.

בחלב אמו" - שלא יתבשלו יחד בקיבה. לפי טעם זה מובן מדוע הוא אינו מחלק בין בשר לחלב.

"צרור המור" ממשיך לפי טעמו ומחמיר עוד יותר: "ולפי שיש איצטומכא שמאחרת העיכול, אין לירא ד' לאכול גבינה ובשר ביום אחד וכ"ש בשר וגבינה, וכן נוהגים המדקדקים במצוות ואנשי מעשה". נראה שבעין זה סבר גם האר"י ז"ל, שמובא בשמו בשער המצוות: "מורי (האר"י) ז"ל נהג שביום שאכל גבינה לא היה אוכל בשר עד הלילה"⁶³.

לא לחכות כלל: לקמן סעיף ד' יתבאר שיש מפרשים שאין להמתין כלל בין חלב ובשר גם לפי הזוהר. (ע"ש ובהערה 69).

לסיכום שיעור "שעתא חדא" לפי המובא בזוה"ק:

- א. מגבינה לבשר אין לחכות כלל (מהרש"ל ועוד).
- ב. חצי שעה (קיצור שו"ע הלכות בשר בחלב. ודבריו תמוהים).
- ג. שעה אחת (הש"ך. וכך נראה בפשט דברי הזוהר).
- ד. שש שעות (פמ"ג, פרי תואר, והבנת צרור המור בזוה"ק).
- ה. עד סוף היום (חומרה לפי צרור המור, האר"י ז"ל).

ג. "סעודתא חדא"

שיעור "שעתא חדא" הנמצא בזוה"ק הוא בניגוד לדעת הגמ' שא"צ לחכות "ולא כלום" וכפי שיתבאר בהמשך; אולם עלינו לבדוק מה לגבי שיעור "סעודה חדא". באופן פשוט נראה שהגמ' מתירה גם בסעודה אחת וכך כתב במפורש הריטב"א⁶⁵.

אמנם שלטי הגיבורים⁶⁶ הביא בשם הרמב"ן שאסור לאכול בשר בהמה אחרי גבינה בסעודה אחת, וז"ל: "... בשר בהמה שהוא דאורייתא, אינה נאכלת בסעודה אחת לא קודם הגבינה ולא אחר הגבינה, לא בלא קינוח והדחה ולא עם קינוח והדחה - שבכל ענין

63. פרשת "משפטים".

64. האר"י ז"ל היה מאוחר יותר מ"צרור המור" שחי בתקופת גירוש ספרד.

65. חולין ק"ה. ד"ה "בשר".

66. חולין ל"ז: בדפי הרי"ף.

אינו נאכל הבשר של בהמה בסעודה אחת עם הגבינה⁶⁷.
 לפי שיטה זו נצטרך לומר שמה שבגמ' כתוב שצריך לחכות רק אחרי בשר, זה כפירוש הרי"ף והרמב"ם שעור זמן של שש שעות, ושעור כזה א"צ להמתין אחר גבינה; אבל בשר וגבינה בסעודה אחת אין לאכול כלל; וכשהגמ' אמרה "ולא כלום" אחר גבינה, כוונתה שא"צ שהייה של זמן מסויים. נמצא שחלק זה של הזוהר, "סעודתא חדא" אינו סותר את הגמ', ויתבאר עוד לקמן שיש שפסקו כך גם לדינא⁶⁸.

ד. האם יש להחמיר כדעת הזוהר

המהרש"ל שהבאנו לעיל העלה את הבעיה שבגמ' לא מצאנו חומרה בין גבינה לבשר, ובעקבותיו הקשו רבים ענין זה, וכמה הסברים נאמרו בענין:

א. המהרש"ל טען שהזוהר "איירי באכל בשר ואח"כ גבינה". וכן טענו רבים ובספר עיקרי הד"ט הביא שברעיא מהימנא פרשת פנחס כתוב להיפך ממה ששמע בספר הזוהר בפרשת משפטים, אלא, שמותר לאכול בשר אחרי גבינה, וא"כ ע"כ צריך לפרש כך⁶⁹.
 ב. הזוהר התייחס רק לגבינה קשה וכיו"ב⁷⁰, אולם דברים אלה דחוקים שהרי הזוהר סתם דבריו בכל ענין.

67. בחידושי הרמב"ן על חולין (הוצאת רייכמאן) לא מצאתי דין זה.
 68. באנציקלופדיה התלמודית, בערך "בשר כחלב" הערה 426 כתב "וע' שלטי הגיבורים על הרי"ף בשם הרמב"ן, שסובר מצד הדין שבשר בהמה אחר גבינה צריך לשהות מסעודה לסעודה כמו בגבינה אחר בשר בהמה" - זו הבנה מוטעית והיא גרמה לו לתקשות "וצ"ע שלא הובאה דעה זו בראשונים ובפוסקים וגם הוא נגד הסוגיא בדף ק"ה א", - הוא לא הבחין שהרמב"ן מדבר על "סעודה אחת" ולא על "מסעודה לסעודה", ולפי מה שהסברנו בפנים, שכוונתו שיש איסור לאכול באותה סעודה. אין שום סתירה לכך מהגמ' בחולין.

69. "עיקרי הד"ס" הוא ספר של ליקוטי דינים מאת "הצעיר דניאל טירניי" (ר"ת הד"ס), ספר זה נדפס בסוף שו"ע יו"ד. ושם בסימן י' סעיף ה' הביא זאת בשם שו"ת פני אהרון סימן ו', ושכ"כ כנה"ג: "שהמחמיר בזה אינו אלא סועה ויש בו משום מינות ח"ו", והביא להיפך שזהו תיקון גדול לאכול בשר אחרי גבינה. אמנם בעל עיקרי הד"ס עצמו פקפק על זה, ולגבי הרעיא מהימנא הביא שמפרשים באוכל תבשיל בשר אחרי גבינה. וע' יביע אומר ח"ו סימן ז' בענין הזה.

ג. מרן הגר"ע יוסף שליט"א ב"יביע אומר", מאריך להביא פוסקים שטוענים שכשיש מחלוקת בין הזוהר לבין הגמרא עלינו לפטוק כדברי הגמרא, וכיון שבגמרא משמע שאין לשהות, א"כ אין צריך מצד הדין לשהות כלל⁷¹.

ד. בדעת הב"י שהביא את ספר הזוהר נראה, שהבין שעל פי הנסתר יש להחמיר בדבר זה, ורב חסדא בגמ' פסק מצד ההלכה הפשוטה, ובכל זאת על פי הסוד יש להחמיר⁷². ולכן בשולחן ערוך לא פסק דין זה אלא רק הביא זאת בבית יוסף, וכתב "ויש מחמירים על עצמם".

מהי הכרעת הפוסקים?

כתב הפמ"ג "וכבר נהגו להקל ע"י סילוק וברכת המזון והיינו כל שאין הגבינה קשה"⁷³ - משמע שלא מחמירים כלל מצד "שעתא חדא" אבל מצד "סעודתא חדא" כן מחמירים⁷⁴.

אמנם הרמ"א כתב את המנהג להחמיר בגבינה קשה ותו לא ולא הזכיר שיש להפסיק בברכת המזון בגבינה רגילה, ועפ"ז כתב המגן

70. חגורת שמואל פ"ס ס"ק י"ח. הובא ביביע אומר הנ"ל.

71. יש להעיר שבענין שלב הביא רק שתי דעות שאין לפסוק כזוהר בניגוד לגמרא והם ה"לחם חמודות" פרק כל הבשר ס"ק כ"ג, וה"מנחת יעקב" כלל ע"ז אות ט', אולם המעיין שם יראה שלא התכוונו לומר שאין לפסוק כמו הזוהר כלל; אלא כוונתם היא שגם אם הזוהר מחמיר בין גבינה לבשר עוף אין לסמוך בזה עליו, כיון שסברא זו נובעת מהדעה שבשר עוף בחלב הוא מדאורייתא ולא קי"ל כן. וא"כ להיפך, דעתם שאפשר להחמיר כמו דעת הזוהר באופן עקרוני. אמנם הוא האריך להוכיח שבפקרון אין לפסוק כזוהר בניגוד לגמרא ממקומות אחרים. ועיין הערה 72.

72. הוכחה לכך: הב"י בעצמו באו"ח סימן כ"ח וקמ"ה סובר שיש לפסוק בד"כ כגמ' כנגד הזוהר (מובא ביבי"א הנ"ל) - ואילו כאן הוא מחמיר כזוהר! אלא מסתבר שהבין שכאן יש להחמיר על פי תורת הנסתר, ולפי הנגלה אין התנגדות לזה שהרי מצאנו בגמרא שהאמוראים גם כן החמירו על עצמם כפי שהוכיח המהר"ם. ונראה שזו דעת מרן הגר"ע יוסף שליט"א.

73. הפמ"ג כתב את זה אחרי דין בשר עוף, אולם כאן כוונתו לכל סוגי הבשר וכן מוכח במשכ"ז.

74. הבחנה זאת תובן על פי הרמב"ן שהובא לעיל (הערה 66 ובפנים) שבזה אפשר שגם הגמרא אינה חולקת. ועיין בספר "נוהג כצאן יוסף" הלכות סעודה ד' שגם כן כתב להחמיר בברכת המזון.

אברהם⁷⁵ "ועבי"ד סי' פ"ט דא"צ להפסיק בב"ה אם אינו אוכל גבינה קשה" - הוא הבין ברמ"א שא"צ להפסיק אפילו בברכת המזון, וכך גם הוא פוסק. וכן במשנה ברורה⁷⁶.

וגם מרן הגר"ע יוסף פסק שמצד הדין א"צ להחמיר לפי דעת הזוהר. ואם כן לדינא א"צ לחוש לדעת הזוהר והרוצה להחמיר על עצמו, יחמיר.

לסכום:

מסתבר שמצד ההלכה אין חובה להחמיר כלל. בחומרה מצד חשש בשר שבין השיניים, שמקורה המהר"ס, נהגו בהרבה קהלות ישראל ע"פ הרמ"א, והרוצה להחמיר יחמיר לעצמו בכל סוגי הגבינה הקשה.

החומרה מצד חשש טעם הנשאר בפה, שמקורה האו"ה והט"ז, לא נפסקה ברמ"א, והרוצה להחמיר יחמיר לעצמו: בגבינה ששהתה ו' חדשים; בגבינה חמוצה במיוחד שהועמדה בקיבה; ובגבינה מתולעת כשאוכל את התולעים.

החומרה שלפי הזוה"ק - אין צורך לנהוג בה מצד הדין, והרוצה להחמיר ישהה שיעור שעה לפני כל סוגי החלב ומוצריה. לנוהגים ע"פ האריז"ל יש ענין להמתין שש שעות. ואפילו כל היום עד שחשיכה.

למותר לציין, שלמרות שהדברים נכתבו בצורת הלכה פסוקה, אין כלל כוונה לפסוק למעשה ואין כאן אלא בבחינת "כך דעת תלמידכם נוטה".

75. תצ"ד סק"ד.

76. תצ"ד ס"ק ט"ז.